

формування українців-будівничих громадянського демократичного суспільства.

§ 6. Інституалізація протестантизму як вихід у світ

Дослідження сучасного стану і тенденцій розвитку традиційних течій пізнього протестантизму в Україні – баптизму, адвентизму і п'ятидесятництва, а також свідків Єгови впродовж 1999-2005 років дозволило зробити, на наш погляд, вартісні з наукової точки зору й актуальні з суспільного погляду на ці конфесії узагальнення та висновки. При цьому в нашому дослідженні вони мають як універсальний характер, що стосується всіх чотирьох названих конфесій, так і конкретний контекст у вигляді розширеного аналізу характеру богословських, доктринальних, інституалізаційних змін, які за останні 15 років відбуваються зокрема в українському баптизмі та релігійній організації свідків Єгови. Дещо законсервувався в цей період адвентизм.

За роки існування незалежної України названі релігійні течії зросли кількісно у 5-10 разів. Темпи поповнення новими членами їхніх громад були найвищими, починаючи з 1991 до 1995 рр. У другій половині 90-х років вони дещо знизилися і майже стабілізувалися. Якщо до 1991 р. найбільш чисельною протестантською конфесією в Україні були баптисти, то на початок 2005 р. зрівнялися з ними за кількістю членів п'ятидесятники. Небагато від них відстають у поповненні своїх громад свідки Єгови, темпи зростання яких найвищі у порівнянні з іншими протестантськими течіями. Якщо у момент реєстрації і виходу з майже 70-літнього підпілля в 1990 р. свідків Єгови в Україні було близько 20 тисяч, то за 12 років їх кількість зросла у 10 разів. Високі темпи приросту були у Церкві АСД в першій половині 90-х років минулого століття.

Простежимо динаміку її зростання. Наприкінці 1990р. в Україні було 16478 адвентистів, у середині 1993р.- 31401 (363 громади), у 1995р.- 45702. Станом на 1 липня 1996р. функціонувало вже 676 громад Церкви АСД з 52593 членами, а у 2003р.- 898 громад з 61151 членом. На початок 2005 р. адвентисти налічували 1006 громад. Найбільше їх зосереджено у традиційних для адвентистів регіонах - у Закарпатті та Буковині, на Поділлі. Церква АСД зростає і в центрально-східному регіоні, особливо

стрімко останніми роками у великих містах – Києві, Донецьку, Дніпропетровську, Луганську.

Водночас у кожній із названих протестантських конфесій накопичуються проблеми, які можна в цілому охарактеризувати як проблеми інституалізаційного становлення і якісних доктринальних змін, що викликають певні протиріччя між традиціоналізмом і лібералізмом, між суто українськими й американо-європейськими протестантськими моделями налаштування конфесійного життя, між старшим і молодим поколінням віруючих, між “автохтонами” і “неофітами”, між залишками сектантської ментальності й новими оцерковленими формами функціонування громад, зрештою, між традиційним та новаційним (західним) богословським мисленням, що формується в кожній із названих протестантських церков.

Поряд з проблемами, які часто викликають напругу в конфесійному житті, є досить динамічні й ефективні засоби, методи і форми євангелізаційної, місіонерсько-проповідницької, інформаційної, освітньої, кадрової, підприємницької діяльності. Саме завдяки цим особливостям протестантським церквам в цілому і їхнім місцевим громадам вдається успішно розвиватися та досягати поставлених цілей.

Течії пізнього протестантизму за роки незалежності Української держави (1991-2005) пройшли шлях – за догматичними, культово-обрядовими, інституційно-організаційними вимірами, ступенем відкритості до суспільства і ставлення до держави і, навпаки, ставлення суспільства і держави до них - від секти чи деномінації до церкви.

Умови їхнього існування в тоталітарній радянській державі, коли вони були цілком заборонені або існували під жорстким (і навіть жорстоким!) тиском пропагандистських, адміністративних і каральних органів, зумовлювали їхню замкненість до суспільства, індіферентне або й вороже ставлення до держави, конспіративний, напівлегальний і частіше нелегальний статус їхніх громад. Це зумовлювало їхню сектантську сутність. Суспільна легалізація, притаманний протестантизму динамізм сприяли формуванню нового типу конфесійної інституалізації і, що найголовніше, зняли табу щодо відкритості до світу та активного входження у суспільне життя.

Отже, ми вже не можемо за тими критеріями, за якими М.Вебер і Е.Трольч відрізняли секту від церкви, характеризувати названі конфесії як секти. Якщо, згідно кваліфікаційних ознак цих дослідників, церква у своєму ставленні до світу в цілому і, зокрема, до держави характеризувалася як консервативна і конформістська з універсальним принципом релігійна інституція, то секта характеризувалася як вороже чи

індиферентне у ставленні до держави, до світу в цілому утворення, вґрунтоване на принципах замкненості й свідомого та добровільного вступу.

Сучасні традиційні українські протестантські течії – баптисти, адвентисти та п'ятидесятники, а також свідки Єгови позбавились названих сектантських рис. Вони досягли високого рівня інституалізації – воцерковлення.

Вони мають ґрунтовно вибудований корпус богослов'я, чітку ієрархічну побудову організаційних структур, по-сучасному облаштовані свої релігійні центри, досить ґрунтовну систему підготовки кадрів – від коледжів і семінарій до інститутів та університетів, кваліфікований професорсько-викладацький склад з богословськими і науковими ступенями, власну високотехнологічну типографсько-видавничу базу. Вони ведуть десятки теле- і радіопередач, створюють розгалужені місіонерські центри, які охоплюють евангелізаційно-місіонерською і вербувальною діяльністю не лише Україну, а й весь східноєвропейський простір і навіть Далекий Схід, Центральноазіатський регіон і Закавказзя. Мають налагоджені зв'язки, координацію зі своїми закордонними центрами. Такий різновид конфесійного влаштування і церковно-релігійної життєдіяльності не може бути сектою. Традиційне ставлення деяких ієрархів та духовенства так званих історичних церков до цих протестантських течій як “сектантів” успадковане від самодержавно-православної Росії і комуністично-атеїстичного Радянського Союзу.

Динамічний приплив неофітів до майже всіх протестантських громад в Україні відбувався у 1990-1995 роках. Масові форми евангелізації (на стадіонах, в закритих залах, які наповнювали упродовж тривалого часу тисячі зацікавлених осіб) привели до баптистських, адвентистських, п'ятидесятницьких громад, до релігійної організації свідків Єгови тисячі нових охрещених членів. Ці люди не мали попереднього релігійного виховання, але мали свої особисті й життєві проблеми. Баптистські громади за цей період оновилися на 50%. Майже 150 тисячі осіб в ці роки прийшло, так би мовити, “із цього світу” в організацію свідків Єгови в Україні. Майже наполовину оновилися під час “мітингової” евангелізації громади адвентистів.

Традиційні протестантські служителі виявилися неготовими належним чином прийняти цих людей, допомогти їм звільнитися від поганих звичок, особливо від алкогольної, наркотичної чи окультної залежності. Більше того, частина служителів взагалі відмовилася займатися так званим воцерковленням цих неофітів. В результаті лише десята частина з них залишилася у цих протестантських церквах.

Саме цей масовий вихід поставив питання про ефективність проведення таких форм масової євангелізаційної роботи, які були характерні для першої половини 90-х років, зокрема, так званої євангелізації на стадіонах з участю іноземних євангелістів (Б.Грема, В.Гамма, С.Тіппіта, Д.Пондера – баптисти; Дж.Гіллі, Лі Хаффа, Л.Гаврейса, Дж.Картера – адвентисти). Окрім названих проповідників, пасторів, благовісників, євангелістів, євангелізаційні кампанії в Україні проводили ще майже 50 закордонних місіонерів-євангелістів. Оцінюючи початкову й кінечну ефективність таких форм євангелізації, українські протестантські авторитети мають певні застереження. Так, у баптистських друкованих виданнях подеколи з'являються критичні висловлювання щодо “мітингової євангелізації” [Матвиив В.Н. Меня беспокоит состояние дела Божьего в Украине // Слово веры.- 1993.- №7; Попов В. История и евангелизация // Слово веры.- 1992.- № 11 та ін.].

У другій половині 90-х років акцент змінився на індивідуальну євангелізацію з залученням до неї рядових віруючих. Одним із прикладів такої форми євангелізації є програма “Від серця до серця”, до якої залучені майже чотири тисячі віруючих ЄХБ. Оцінюючи ефективність цієї форми індивідуальної євангелізації, заступник голови ВСО ЄХБ В.Кульбич зауважує, що “статистика свідчить про те, що більшість новонавернених приходять до Господа завдяки особистому свідченню” [Євангельська Нива.- 2000.- №3.- С. 21].

Свідки Єгови в Україні зосереджують увагу саме на таких індивідуальних формах роботи із “зацікавленими” як “повторні відвідування” та запровадження “домашніх біблійних студій”. У 2004 р. їм вдалося у приватних квартирах “зацікавлених” осіб регулярно проводили майже 90 тисяч таких “студій”, що дало зримий наслідок – 7740 охрещених [Сторожевая башня.- 2003.- январь.- С.15].

Серед нових ефективних форм індивідуальної роботи, як вважають керівники майже всіх протестантських церков в Україні, є євангелізація людей з різними вадами здоров'я (глухих, слабочуючих, інвалідів); євангелізація національних меншин (болгар, гагаузів, циган, євреїв та ін.); євангелізаційна робота серед дітей, що знаходяться поза церквою, зокрема серед безпритульних; спеціальні євангелізаційні програми для засуджених й утворення у місцях відбування покарання протестантських громад.

Релігійна сім'я як раніше, так і нині залишається основним каналом поповнення протестантських громад. Так, у церквах ЄХБ діє понад півтори тисячі недільних шкіл, в яких навчається близько 50 тис. дітей, з якими працює майже 5 тис. Вчителів-євангелістів. Іншою

формою євангелізаційної роботи з підлітками є євангелізаційна програма АВАНА, яка, по суті, є своєрідним пристосуванням скаутської програми для ознайомлення дітей, а через них - і їхніх батьків з баптистським віровченням. На сьогоднішній день працює 230 клубів АВАНА, в яких задіяно 8500 дітей – учнів 1-9 класів.

Ефективною формою роботи з молоддю вважаються “Молодіжні християнські клуби і кафе”, на базі яких формуються нові баптистські церкви, значну кількість яких складає молодь. Активною формою євангелізаційного виховання є дитячі табори – літні і під час шкільних канікул в різні пори року. Зокрема, в 1999-2002 роках проведено майже тисячу дитячих таборів лише церквами ЄХБ. Організуються стаціонарні дитячі табори, для чого орендуються колишні піонерські табори й дитячі санаторії. Для подальшої євангелізаційної роботи з дітьми, які відвідали такі табори, створюються “Християнські дитячі й молодіжні клуби спілкування”. Утворена “Асоціація християнських таборів і клубів” з метою підготовки лідерів для роботи у клубах, обміну досвідом і поширення клубної роботи серед юнацтва. Розроблені спеціальні методики такої роботи.

Україна є важливим місіонерським форпостом для проведення євангелізаційної роботи на території країн – колишніх республік Радянського Союзу і в південно-західних країнах Європи. Понад 400 українських баптистських місіонерів працює в країнах Кавказу, Середньої Азії, Прибалтики і на Балканах. Останній з’їзд ВСО ЄХБ поставив завдання перед кожною церквою створити свої дочірні церкви в цих країнах.

24 п’ятидесятницькі місії, в яких працює понад тисячу українських місіонерів, здійснюють проповідницько-місіонерську роботу на терені східної й північної частини Російської Федерації. За останні 10 років українськими п’ятидесятницькими місіями [найбільш активні з них “Голос надії” (Луцьк) та “Добрий самаритянин” (Рівне)] створено більше двохсот церков християн віри євангельської – п’ятидесятників в Карелії, Комі, Удмуртії, Марі, Чувашії, Мордовії, Якутії, на Чукотці, Камчатці, Сахаліні.

Така ж форма проповідницько-місіонерської роботи застосовується і свідками Єгови, яку здійснює місіонерський корпус так званих “піонерів”. Вони зобов’язані щомісячно виконувати “квантум” – 150-200 годин місіонерської праці. Так, лише у 2002 році за такою програмою працювало 16 тисяч “повночасних піонерів”, які домоглися придбати для релігійної організації Свідків Єгови понад 30 тисяч неофітів.

Проте процес динамічного зростання й організаційного будівництва протестантських церков в Україні відбувається в умовах внутрішніх криз, які притаманні всім течіям пізнього протестантизму. Так, наприклад, виникнення великої кількості місіонерських організацій гостро поставило питання щодо місця місій у структурі баптизму, їхнього співвідношення з церквами, зокрема, їхньої підзвітності помісним церквам. Виникли протиріччя між новоутвореними місіями і традиційними церквами, між старими і новими церквами. Оскільки новоутворені церкви, як правило, дуже динамічні, використовують нові, не властиві традиційному українському баптизму форми богослужінь і часто критично ставляться до традиційних форм баптистської життєдіяльності (як до богослужбової, так і до побутової культури), то це викликає звинувачення нових церков і місій з боку старих церков у “відступі від євангельсько-баптистських принципів”, у “харизматії” тощо.

Частина консервативно налаштованих служителів церкви ЄХБ наголошує на категоричній необхідності дотримання традицій, що склалися у вітчизняному баптизмі. З ними не погоджуються представники нового покоління віруючих, особливо ті, які нещодавно прийшли до баптистських церков, не будучи раніше вихованими у баптистських традиціях. Особливо критично до порядку богослужінь, що склався у баптистських церквах і набув статусу незмінної традиції, ставляться представники інтелігенції. Виникло питання теоретичного опрацювання нового богослов'я. Як зазначає у статті “Її величність традиція” один із баптистських авторитетів; “необхідно окреслити “коло ортодоксії” у питаннях віровчення і практики, яке об'єднувало б нас як віруючих братства євангельських християн-баптистів. Тоді ми будемо звершувати богослужіння разом, незважаючи на другорядні розбіжності” [Гончаров К. Її величність традиція // Євангельська нива.- 2002.- №1.- С. 21].

Проблема ставлення до церковних традицій наклалася на споконвічний конфлікт поколінь. Відзначається, що “молоді більше притаманне прагнення до нового, змін, так і певна недооцінка духовних надбань і втрат попередніх поколінь” [Гараджа П. Атака на молодь // Євангельська нива.- 2000.- №7.- С. 7]. Найбільший ризик для українських баптистських церков полягає в освітніх та видавничих програмах, що здійснюються закордонними місіонерами. Це призвело до певної втрати ВСО ЄХБ чітких віровчительних положень, притаманних українському баптизму в минулому. Показовим є те, що на сьогоднішній день у ВСО ЄХБ відсутнє єдине офіційно визнане віровчення. Усі спроби щодо його створення натикаються на розбіжності у розумінні багатьох баптистських

положень різними групами українських баптистів. Особливі протиріччя спостерігаються між прихильниками кальвіністського та армініанського богослов'я у середовищі баптизму. Тому поширення відповідних модерністських поглядів в українському баптизмі багатьма традиційними баптистськими авторитетами оцінюється як негативний наслідок діяльності закордонних місіонерів і викладачів у баптистських навчальних закладах в Україні. Активні контакти із західними баптистськими церквами і навчальними закладами призвели до таких нововведень у богослужінні й обрядовій сфері, які не сприймаються значною частиною українських традиційних баптистів. Це стосується практики так званого “пасторського служіння”, “груп прославлення” та інших іновацій, які, по суті, розділяють віруючих на клір і рядову масу, строго ритуалізують богослужіння і, фактично, суперечать протестантському принципу “всезагального священства”.

Загострюються протиріччя між принципом незалежності окремих баптистських церков і необхідністю об'єднання їхньої діяльності. Як принцип незалежності кожної баптистської громади-церкви, так і ідея подальшої централізації мають своїх прихильників. Як одну із сучасних тенденцій та як можливу реакцію на адміністрування з боку обласного та центрального керівництва Всесоюзної Ради ЄХБ у минулому (за радянських часів) можна розглядати суттєве обмеження прав обласних об'єднань щодо помісних церков, всупереч їх реальному входженню до складу об'єднань. Така ж тенденція ще гостріше спостерігається у середовищі українського п'ятидесятництва, у якому динамічно діють відцентрові і навіть сепаратистські сили. З іншого боку, практично всі пропозиції щодо подальшої організаційної форми Союзу ЄХБ, що були направлені на адресу Правління Всеукраїнського Союзу Об'єднань ЄХБ з місць напередодні з'їзду ВСО ЄХБ у 2002 році, зорієнтовані на побудову єпископальної моделі церковного життя. Зрозуміло, що це передбачає й істотну централізацію. Іншим свідченням цієї тенденції є обрання єпископів (а не старших пресвітерів чи голів об'єднань) у низці областей.

Така ж тенденція спостерігається і в п'ятидесятництві, що викликає у деяких авторитетних членів цієї протестантської конфесії в Україні серйозні застереження. Так, п'ятидесятницький пастор В.Франчук охарактеризував перехід до єпископської форми як “особливо небезпечну тенденцію у п'ятидесятництві”. “Єпископатія, яка в останні 10 років опанувала п'ятидесятницькі верхи”, на його думку, є “потворним явищем”, оскільки “штучний поділ служителів церкви на пресвітерів і єпископів” – явище, не властиве первісному християнству. Б'ючи на сполох з приводу вкорінення цієї “небезпечної тенденції”, В.Франчук

застерігає: якщо не покласти край “подальшому відступу від простоти у Христі”, то “можна очікувати явлення п’ятидесятницького “Патріарха Київського, Львівського, Всеукраїнського” [Франчу В. Просила Розсип дождя у Господа.- Т.3.- К., 2003.- С. 967, 965].

Загострюючи увагу на цій “небезпечній тенденції у п’ятидесятництві”, В.Франчук пропонує задуматися над історією розвитку християнської Церкви, оскільки, на його думку, “занепад християнства почався саме з цього – з установлення і наступного звеличення влади єпископів. І також добре відомо, що відродження християнства, розпочате Реформацією, почалося саме з відкидання цієї влади” [Там само].

П’ятидесятницький рух, як у світовому масштабі, так, зокрема, і в Україні, ніколи не був однорідним, однотайним і централізованим. У світі існують десятки різних п’ятидесятницьких церков. В Україні також п’ятидесятництво поділене на кілька утворень: “Об’єднана Церква Християн віри Євангельської України” (700 церков з 65 тис. членів), “Союз вільних церков християн євангельської віри України” (258 церков з 23 тис. членів), “Церква Божа України” (34 церкви з 5 тис. членів). Найбільше п’ятидесятницьке утворення “Церква Християн віри євангельської” на 1 січня 2005 р. складалося з 1544 громад, членами яких було біля 110 тисяч осіб. Цей п’ятидесятницький союз має 828 збудованих “Домів молитви” і 198 – у стані будівництва. 1190 пасторів і 2012 дияконів працюють у громадах цього союзу, в яких функціонує 1072 недільні школи з 38 тисячами дітей, що навчаються у них. Цей союз має 20 навчальних закладів для підготовки пасторських кадрів, 42 періодичні видання, веде 22 теле- і радіопередачі в ефірі України. На 14 з’їзді ЦХВС, який відбувся в 2004 р. під гаслом “Щоб кожний виявився вірним” із звітом про його діяльність виступив голова цього Союзу єпископ Михайло Паночко, який відзначив, як небажаний факт вихід із ЦХВС 28 церков. Все це засвідчує наявність відцентрових тенденцій в п’ятидесятницькому середовищі, розшарування п’ятидесятницького руху в Україні, про загрозу конкуренцію традиційним п’ятидесятницьким церквам з боку новітніх харизматичних утворень, про зіткнення консервативної традиції і модерністських виявів.

Якщо раніше національна самобутність українських баптистів, їхнє православне коріння проявлялося і в тому, що святкували Хрещення, Стрітіння, Преображення, то останнім часом значна кількість церков, особливо новоутворених, переходять до святкування лише Різдва, Великодня та Трійці, уподібнюючись у цьому закордонним баптистським церквам. Отже, йдеться про серйозні зміни у напрямку прозахідної

орієнтації українського баптизму. Зрозуміло, що це призводить до певного розриву з національною духовною традицією, перешкоджає сприйняттю баптизму як органічної частини української духовної традиції.

У той же час спостерігаються енергійні спроби з боку національно свідомих баптистів, як і інших протестантських течій в Україні, довести і зберегти свої самобутні українські витоки, свою спорідненість з національною духовністю. Певним чином це спостерігається у спробах українізації богослужіння. Але ці спроби притаманні окремим, здебільшого західноукраїнським громадам пізнього протестантизму. В цілому ж пізній протестантизм в Україні залишається русифікованим, чому сприяє і поширення (особливо в минулому) російського синодального перекладу Біблії, незрівнянне переважання російськомовної богословської літератури, російської мови викладання у більшості баптистських і п'ятидесятницьких, а також адвентистських навчальних закладах України.

В умовах свободи українські баптистські церкви зустрілися з новими проблемами, оскільки вчення, що несе в баптистське середовище України частина закордонних богословів й місіонерів, не відповідає богословському розумінню і традиціям вітчизняних богословів. В умовах воявоного атеїзму практично єдиним джерелом богослов'я баптистських церков була Біблія. Богословські дискусії у вітчизняному протестантизмі відбувалися між різними течіями (переважно між баптистами і п'ятидесятниками), а не між лібералами і фундаменталістами. Але з кінця 80-х років м.ст. ситуація змінилася. Відкриті кордони, велика кількість постійно працюючих в Україні західних місіонерів та поширення перекладної богословської літератури створили сприятливі умови для широкого проникнення в церкви ЄХБ, як зрештою, і церкви п'ятидесятників, адвентистів, різних форм у широкому значенні ліберального богослов'я.

Найбільший ризик для українських баптистських церков міститься в освітніх та видавничих програмах, що проводяться закордонними місіонерами. Допомога, яка надається Заходом у цих двох напрямках, як вважають вітчизняні баптистські авторитети, через певний час може проявитися зміною богословської орієнтації, принаймні в частині баптистських церков. Тому деякі лідери вітчизняного баптизму вважають за необхідне надавати особливу увагу не лише тренінгу пасторів, проповідників, євангелістів, тобто підготовці лідерів, а й розвитку всеохоплюючої системи церковної освіти, яка змогла б дати пересічним членам церков переконання на кшталт консервативного

вітчизняного баптистського вчення [Санніков С.В. Битва за вчення // Євангельська нива.- 1997.- №4.- С. 26-27].

Прихід до протестантських церков людей з вищою освітою також виявив деякі проблеми, оскільки більшість служителів протестантських громад не мають належної богословської підготовки й світської освіти. Отже, їхні проповіді, характер спілкування з такими неофітами не влаштовує і не приваблює останніх.

Підготовка нових кадрів служителів протестантських громад з підвищеним рівнем богословської освіченості, загальнонародської культури, широкої світоглядної орієнтації розглядається у баптизмі саме в контексті розвитку місійної євангелізаційної діяльності. Нові можливості, що відкрилися перед церквами ЄХБ в процесі євангелізації, актуалізували нагальну необхідність підвищення рівня освіти віруючих як мінімум до середнього освітнього рівня суспільства. Ця потреба зумовлена ще й тим, що впродовж всього періоду радянської влади євангельські християни–баптисти, як, зрештою, й інші протестантські течії, практично не мали можливостей для богословського навчання своїх служителів й отримання віруючими середньої спеціальної, а тим більше вищої освіти.

Навчальні заклади ЄХБ, як і інших протестантських течій, зокрема, п'ятидесятників, адвентистів, а також свідків Єгови, зазнають потужного впливу на організацію навчального процесу з боку закордонних богословських навчальних закладів. Це зумовлюється як відсутністю певного досвіду, так і недостатнім рівнем богословської підготовки вітчизняних викладачів, хоча з самого початку заснування, скажімо, навчальних закладів ЄХБ в Україні декларувалося, що вони не повинні бути копіями закордонних закладів. На практиці лише останнім часом відбувається перехід від закордонних взірців до своїх вітчизняних, використання творчого досвіду державних вищих освітніх закладів в процесі організації навчального процесу, зокрема залучення до викладання, особливо небогословських предметів, кращих вітчизняних науковців, із врахуванням національних культурних особливостей при підготовці майбутніх служителів для баптистських церков України.

Активна євангелізаційна діяльність сприяла значному зростанню у баптистському середовищі кількості людей з вищою та середньо–спеціальною освітою. Нові умови (конституційні гарантії і правове забезпечення свободи совісті в незалежній демократичній Українській державі) відкрили для віруючої молоді можливості навчання у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах. Частина студентів вищих та середніх баптистських богословських навчальних закладів, тобто саме

тих, хто у найближчому часі стане активними служителями церков ЄХБ, мають вищу або середньо-спеціальну освіту чи ж поєднують водночас своє навчання у богословських та світських навчальних закладах. Зазначимо, що це було притаманно першій половині дев'яностих років, коли до протестантських церков приходили люди, що вже мали відповідну світську освіту, але яким бракувало для ефективного служіння богословської підготовки. Останнім часом спостерігається інша тенденція, коли внаслідок несприятливих соціально-економічних умов до богословських навчальних закладів приходять молодь, що закінчила лише середню школу. Це викликає нові проблеми, оскільки випускники богословських навчальних закладів, по суті, не мають фахової спеціальності, тобто, з одного боку, фактично не є пристосованими для подальшого життя, а з другого – не можуть утримуватися за рахунок церков. Таким чином, придатність таких випускників як професійних служителів також викликає певні сумніви через молодий вік та брак життєвого досвіду, необхідного для служителя церкви за сучасних умов.

Процесам перетворення на західний кшталт українського пізнього протестантизму сприяють і нові служителі, особливо ті, які отримали дипломи за кордоном. Скажімо, у баптистській церкві з'явилася каста професіоналів. Це прискорює процес розділення членів баптистських церков на клір і мирян, всупереч традиційного декларування основоположного принципу протестантизму про загальне священство. У громадах спостерігається перехід з конгрегаційної форми управління до пресвітеріанської. Рядові парафіяни все менше беруть участь у вирішенні важливих проблем церковного життя. Поступовий перехід від конгрегаційної до пресвітеріанської (а іноді й до єпископальної) моделі управління відбувається не лише в помісних церквах, а й в обласних об'єднаннях та союзи в цілому.

Проте, незважаючи на жорстоке переслідування свідків Єгови упродовж усього періоду існування СРСР, комуністичному режиму так і не вдалося знищити чи бодай нейтралізувати діяльність цієї релігійної організації. У 1990 р.- після багаторічного періоду нелегального існування – розпочався процес легалізації Свідків Єгови. Легалізація і реєстрація їх громад в Україні (як, зрештою, у Російській Федерації та інших колишніх республіках СРСР) перетворили цю релігійну організацію у законотворчу щодо демократичної держави і відкриту до суспільства конфесію, позбавлену будь-яких сектантських особливостей та рис, в чому намагаються її й нині вже неаргументовано звинувачувати і кваліфікувати як “небезпечну секту” Православна і Католицька Церкви і

навіть деякі органи ЗМІ, використовуючи лексику й “аргументи” сталінського КДБ.

Релігійна організація Свідків Єгови в Україні має чітку управлінську систему і структуру, яка відповідає міжнародним стандартам, що склалися у цій конфесії упродовж останніх ста років її існування. Цілі, завдання, засади діяльності громад свідків Єгови, принципи членства, форми й методи функціонування цих громад, спосіб надходження коштів та управління майном засвідчують відповідність статутних положень цієї релігійної організації та її практичної діяльності вимогам Конституції України, Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, а також міжнародним правовим актам про свободу совісті, релігію, переконання.

Уперше в 1990 р. за всю довгу історію забороненого і нелегального існування в Україні й статусу фактично репресованої конфесії Свідки Єгови набули можливість вільно влаштувати своє релігійне життя, поширювати своє релігійне вчення, ходячи від дому до дому, а також в публічних місцях у формі коротких усних проповідей, розмов із зацікавленими людьми тощо. Така діяльність, примножена релігійним запалом й енергією їхніх “вісників” (так в конфесійній термінології Свідків Єгови називаються публічні проповідники їхнього вчення і поширювачі літератури), не забарилася дати свої плоди.

Важливим показником в організаційно-проповідницькій активності Свідків Єгови є залучення зацікавлених віровченням осіб до влаштування в їхніх квартирах систематичного вивчення релігійної літератури – так званих “біблійних домашніх студій”. Це фактично відкриває перспективу до активного залучення цих людей до конфесії і прийняття ними символу водного хрещення. Масове розгортання проповідницьких кампаній, ріст “вісників” і постійне збільшення кількості “домашніх студій” відбувається насамперед у великих містах – Києві, Львові, Донецьку, Харкові, Запоріжжі, Дніпропетровську, Одесі, Сімферополі та інших. У 1995-1997 рр. щорічний приріст членів цієї релігійної організації дорівнював 20%. У 1997 р. про свою проповідницьку діяльність “від дому до дому” звітувало вже 78264 “вісники” і 72124 “піонери” (постійно заангажованих місіонерів). За три роки (1995-1997) охрестилися майже 40 тис. нових членів організації. 225 тис. “зацікавлених осіб” відвідували у 1997 р. зібрання Свідків Єгови [Всемирный отчет Свидетелей Иеговы за 1997 служебный год // Сторожевая башня.- Нью-Йорк, 1998.- Январь.- С. 21]. У 2003 р. їх кількість збільшилася до 270 тисяч, а в 2004 році до 280 тисяч.

Починаючи з 1998 р. до 2005р., в Україні щорічно майже на 10 тис. зростала кількість “вісників” і “піонерів”, які регулярно і постійно здійснювали євангелізацію, йдучи “від дому до дому”. Їхня кількість у 2002 р. сягнула 125892, а влаштованих ними “домашніх студій” у приватних помешканнях було аж 87 тис. У результаті кількість громад Свідків Єгови лише за останні шість років (1998 – 2004 рр.) зросла майже удвічі: у 1997 функціонувало 710 територіальних громад. Кількість їхніх послідовників і прихильників за ці ж сім років зросла більш ніж удвічі і у 2004 р. в Україні функціонувала 1401 громада, публічною проповідницькою діяльністю “від дому до дому” займалися 133 тис. “вісників” і майже 17,5 тис. так званих “піонерів”, які проводили у приватних будинках і квартирах 89933 “біблійну студію” для зацікавлених вченням конфесії осіб.

Вихід із стану підпілля, а відтак й із суспільної ізоляції, можливість вільно проводити свою проповідницьку діяльність (організовувати ті ж велелюдні конгреси у великих містах України, зокрема в Києві у 1993 і 2003 роках) демонструють особливості християнського служіння і бездоганну цивілізовану поведінку Свідків Єгови.

Водночас відбуваються істотні зміни в теоретичному богослов'ї цієї релігійної організації і буденній релігійній свідомості її послідовників. Простежимо процес цих змін, оскільки це має важливе значення для оцінки їх догматичної трансформації й організаційні перебудови.

Як відомо, Свідків Єгови традиційно класифікують як есхатологічно-месіанську течію. Це, безперечно, відповідно характеризується змістом і спрямованістю основних теологічних положень їхнього віровчення. Проте відразу зазначимо, що впродовж останніх п'ятнадцяти років (1990-2004 рр.) есхатологічна доктрина віровчення Свідків Єгови зазнала істотних змін. Йдеться насамперед про повну (в деяких положеннях часткову) відмову від методу так званої “біблійної хронології”, тобто обґрунтування певних конкретних дат стосовно “розвитку есхатологічного процесу”. Простежується цілковитий відхід від “актуальної есхатології” в інтерпретації “кінця існуючої системи речей” ще за життя “нинішнього покоління”.

Останньою есхатологічною датою, навколо якої розгорнулася потужна проповідницька кампанія свідків Єгови, став 1975 рік – “завершальний рік шеститисячної історії людства від Адама”. У сучасній літературі бруклінського центру про цю есхатологічну дату, як і попередні есхатологічні розрахунки і прорахунки, немає навіть і згадки.

Нинішнє покоління свідків Єгови фактично нічого не знає про постійні зміни, уточнення, доповнення в есхатологічно-хіліастичному віровченні їхнього теократичного центру – “Товариства Вартової башти, Біблії і трактатів”. Керівники громад свідків Єгови в Україні й віддані бруклінській керівній корпорації послідовники їхнього вчення, які були очевидцями цих змін, постійних поправок та уточнень, намагаються замовчувати ці прорахунки, керуючись традиційним бруклінським поясненням про те, що “світло із храму Єгови щораз виразніше і точніше висвітлює значення пророцтв в процесі їхнього виповнення”, а тому не слід зупинятися на пройденому чи критично оцінювати те, що не збулося.

Хронологічно-есхатологічними розрахунками про 1975 рік як “останній перед Армагедоном” розпочав свої біблійні дослідження третій президент бруклінського центру Натан Кнорп (1942-1977). Розрахунки і, зрештою, кінцеві прорахунки першого бруклінського президента Рассела навколо 1914 р., згодом - навколо 1925 року і подій Другої світової війни другого президента Д.Рутерфорда, очевидно не були враховані з повчальною метою Н.Кнорром, який, як і названі його попередники, обрав методом свого біблійного дослідження хронологію біблійних пророцтв в есхатологічному обрамленні. У бруклінському центрі були зроблені нові хронологічно-есхатологічні розрахунки, які привели клас “вірного і розумного слуги” до висновку, що “згідно з новим світлом із храму Єгови шість тисяч років історії людства закінчаться у 1972 році”. Це аргументувалося таким чином: “Від сотворіння Адама до кінця 1943 року минув 5971 рік. Отже, шість тисяч історії людства уже закінчуються і ми наближаємося до страшних подій, прообразом яких були часи Ноя” [Правда визволить вас.- Нью-Йорк, 1943.- С. 142].

Відтоді в літературі свідків Єгови, насамперед в часописах “Вартова башта”, “Пробудись!” та їхніх книжкових виданнях, постійно загострювалася увага на закінчення шеститисячної історії людства як важливому есхатологічному знаку. Правда, потім було зроблено поправку з 1972 на 1975 рік: “Маємо ще один хронологічний доказ того, що ми швидко наближаємося до кінця лукавої і злої системи. Згідно з достовірною біблійною ознакою шість тисяч людської історії незабаром повинні закінчитися. Після закінчення шести тисяч років панування гріха, хвороб, пригнічення і смерті, людство повинно втішатися відпочинком... Отже, в якому році шість тисяч років людського існування завершаться? Вони закінчуються у 1975 році. Світові події і біблійні пророцтва засвідчують, що наше покоління є останнім в цьому лукавому світі” [Пробудись!– Нью-Йорк, 1967, квітень.- С. 8].

Есхатологічно-проповідницька кампанія навколо 1975 року була досить потужною і тривала понад 30 років. Потік “біблійних досліджень” аргументувався, як на той час, досить переконливою базою доказів, передусім, навислою над людством термоядерною катастрофою, що в умовах напружених відносин між країнами НАТО і Варшавського договору, в атмосфері “холодної війни” між комуністичним Сходом і капіталістичним Заходом, як дамоклів меч, загрожувала самому існуванню людської цивілізації. Апокаліптичний алармізм посилювався іншими катастрофальними загрозами: поглибленням екологічної, енергетичної, сировинної, демографічної кризи, про яку досить переконливо говорили вчені, зокрема дослідники глобальних проблем сучасності з “Римського клубу”. У бруклінській літературі все це надто емоційно ілюструвалося фактами про негативні наслідки науково-технічної революції другої половини ХХ століття. Читачів переконували у “незворотній деградації”, моральній зіпсованості світу і необхідності якнайшвидших змін, що мали відбутися “у грядущому ще за життя нинішнього покоління знищенні всієї сучасної системи речей в Армагедоні” [Пробудись!– Нью-Йорк, 1967, квітень.- С. 8 -9].

З 1975 року бруклінська “керівна корпорація” поступово стала звільнятися від радикального хронологічного есхатологізму. В 1977 році президентом “Товариства Вартової башти, Біблії і трактатів” став Фредерік Франц, який очолював бруклінський керівний центр до своєї смерті у 1992 році. Емоційно виступаючи на багатотисячних конгресах свідків Єгови, Ф.Франц оперував традиційними есхатологічними ідеологемами: про “близьке знищення світової імперії фальшивої релігії”, “неодмінний в найближчому часі напад Гога із землі Магог на вірних свідків Єгови” (есхатологічний сюжет з старозаповітного пророцтва Єзекіїля); про “ООН як гидоту спустіння, яка зайняла місце Царства Божого на землі”; про “зближуюче проголошення миру і безпеки як есхатологічного знаку напередодні Армагеддону” (на підставі тексту I послання до Солунян 5:3); про те, що “князі Нового Божого світу вже є серед нинішніх свідків Єгови, і вони незабаром отримають владу” та інші.

Розвал СССР і соціалістичного табору, розрядка міжнародної напруги, завершення періоду “холодної війни” сприяли переорієнтації бруклінської теології з позицій “актуальної есхатології” до поміркованих, реалістичних суджень і висновків. 90-ті роки ХХ століття – це період очевидної, надто різкої переорієнтації Свідків Єгови від збанкрутілої хронологічно-есхатологічної есхатології на морально-етичні цінності. П’ятий президент “Товариства Вартової башти, Біблії і трактатів” Мільтон Геншель (1992-2001) поступово орієнтував організацію на

толерантне ставлення до інших релігій – християнських і нехристиянських, виступав проти розпалювання соціальної, расової, національної і релігійної ворожнечі. Ці теми, поряд з морально-етичними проблемами, за останнє десятиріччя посідають чільне місце в літературі свідків Єгови. Актуальними темами стали матеріали про шляхи попередження і подолання наркоманії, алкоголізму, СНІДу, аморальності. Все більше уваги приділяється висвітленню історії, культури, звичаїв різних народів. Отже, помірковане сакральне, есхатологічне досить виражено дозується із світським, сьогоденним, актуальним.

Багато матеріалів, які вміщуються в сучасній бруклінській літературі, спростовують подекуди наявне і, можливо, тенденційно поширюване твердження про свідків Єгови як релігійних фанатиків, схильних до обмеженого власними проблемами і вузькими конфесійними інтересами життя. Приваблюють своєю установкою на життєрадісне, поліфонічне світосприйняття, орієнтацію на загальнолюдські, суспільні справи, публікації в журналах “Вартова башта” і “Пробудись!”. Останнім часом все частіше в бруклінській літературі акцентується увага на необхідності плекання національної самоповаги як “здорового і морального почуття”, “оскільки в тому, щоб гордитися своїм народом, своєю мовою і своєю батьківщиною чогось хибного, з точки зору Біблії, немає” [Пробудись!– Нью-Йорк, 1998, 22 лютого.- С. 25]. Постійно публікуються матеріали про позитивне ставлення до освіти, культури, національних традицій, про гармонійне виховання підростаючого покоління і необхідність його активного входження в соціум. “Стати повноцінними членами суспільства”, “навчитися цінити свою культурну спадщину”, “вести більш повнокровне життя” – ці та інші соціокультурні дефініції поступаються місцем колишньому соціальному негативізму, витісняють негативне ставлення до “справ цього світу”, конфесійний ізоляціонізм і фанатизм.

Нинішні духовні авторитети бруклінського “Товариства Вартової башти, Біблії і брошур” ставлять й більш вагомі соціогуманітарні завдання: “Завдяки доброму вихованню у дитини розвивається життєрадісне сприйняття світу, і вона в майбутньому стане корисним членом суспільства... благотворний відпочинок, музика, захоплення, фізичні вправи, відвідування бібліотек, музеїв і тому подібного – все це відіграє важливу роль в гармонійному, всебічному розвитку дитини” [Свидетели Иеговы и образование.- Нью-Йорк, 1995.- С. 5].

Багато спеціальних статей і різноманітних матеріалів в сучасній літературі Свідків Єгови присвячуються суспільно-політичним, соціогуманітарним, педагогічно-виховним проблемам, зокрема,

позитивному висвітленню роботи правоохоронних органів, закладів освіти і культури, використанню наукового потенціалу людства, сучасній глобалізації, – взагалі проблемам постмодерного світу.

Що характерне для цих публікацій, які посідають одне з перших місць (до 35-50%) в цій конфесійній літературі? Насамперед, зміщення акцентів від апокаліптичного алармізму, який був характерний для цієї конфесії з початку її заснування і найбільш випукло проявився у 70-80-ті роки минулого століття, до виваженого аналітичного осмислення актуальних проблем сучасності, які, як підкреслюється бруклінськими авторитетами конфесії, “вирішуватимуться під егідою небесного уряду для всього людства”. Відтак модернізується саме канонічне поняття “небесне царство”, “Боже царство”, яке зображується як “світовий уряд”, котрий “займатиметься не стільки здійсненням реформ”, він “зробить докорінні зміни” на користь людства [Пробудитесь!.- Нью-Йорк, 2004.- березень.- С. 11]. “Досконалий, справедливий світовий уряд”, як більш зрозуміла дефініція для сучасної людини, підміняє саме біблійне поняття “Царства Божого”. “Царство Боже – це небесний уряд, який зробить багато більше, ніж просто щось реорганізує, виправить або перетворить. Цей уряд встановить принципово нову систему людського суспільства, об’єднавши під своїм правлінням усі народи. Цей уряд зосередить свою увагу на таких сферах, як освіта, працевлаштування, житлові проблеми, харчування, здоров’я, навколишнє середовище” [Там само].

Заміна есхатологічних понять “Царство небесне”, “Царство Боже” на більш прозорий і зрозумілий еквівалент – “справедливий світовий уряд” актуалізується у зв’язку із сучасною глобалізацією світу. “Всесвітня співпраця під егідою світового уряду” керівним центром Свідків Єгови у Брукліні подається як “реальне втілення Царства Божого на землі”. Такий архетип “Царства Божого” періодично піднімається на щит, йому надаються соціогуманітарні обриси. Так було в 60-70-ті роки минулого століття, які, як відомо, були надзвичайно критичним періодом людства у зв’язку напруженим протистоянням двох світових систем, загрозою термоядерної катастрофи для людства. У сучасній бруклінській літературі ця ідея набуває більш привабливих модернізованих обрисів: “Біблія запевняє нас в тому, що справжня світова співпраця при високоефективному світовому уряді входить в наміри самого Бога. Багато людей неусвідомлено просять про цей уряд, проказуючи слова Господньої Молитви: “Нехай прийде Царство Твоє; нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі” (Мт. 6:10). Відтак царство – це уряд. А Царство, або уряд, згаданий в молитві, очолює Князь Миру, Ісус Христос” [Там само]. Цей “світовий уряд” – “Царство Боже” має

принести людству справжній мир і безпеку”, не тільки скоротити, цілком ліквідувати всі ядерні озброєння”. В такий спосіб здійснюється трансформація есхатологічно-апокаліптичних, хіліастично-міленаристських ідей у зрозумілу для людини ідею. Проте, як показує досвід спілкування із Свідками Єгови, такий модерністський варіант “Царства Божого на землі” далеко не всіма сприймається і не вводиться у проповідницький обіг. Більшість віруючих схильна до традиційної інтерпретації есхатологічно-хіліастичного вчення. Проте, такого кшталту публікації, враховуючи попередній період радикальної “хронологічної есхатології”, разюче орієнтують Свідків Єгови на життєрадісне сприйняття цього світу, місця і ролі людини в ньому, на загальнолюдські та естетичні цінності.

Однією із ключових тем в бруклінській літературі є проблеми сім’ї, виховання підростаючого покоління, соціальні проблеми молоді. Це також показово: оскільки ідеологічні установки зміщені з актуальної есхатології, яка в минулі десятиріччя тримала свідків Єгови в експресивній збудженості в очікуванні есхатологічної розв’язки ще “за життя нинішнього покоління”, на реальну життєву перспективу, з соціального песимізму і апокаліптичного алармізму на оптимістичне світовідчуття. Бруклінський центр активно використовує морально-етичний християнський ресурс. Визнаємо, що це приносить йому позитивні результати, оскільки приваблює більше неофітів, ніж апокаліптично проповідь і залякування Армагеддоном.

Вміщені у видруках Свідків Єгови матеріали мають досить широке спрямування: педагогічне, освітнє, виховне, морально-етичне, медично-оздоровче, психо-реабілітаційне. Вони побудовані на сучасних наукових методиках, які водночас доповнюються і підтверджуються біблійними висновками, порадами, вказівками. В цілому їхній позитивний вплив незаперечний, оскільки вони зорієнтовані на формування здорового способу життя, зміцнення й гармонізацію сімейних цінностей, на активне і відповідальне входження молодого покоління в громадське і суспільне життя.

Бруклінський центр демонструє реалістичне розуміння проблем сучасного людства у глобальному вимірі, а також намагається внести свою лепту у вирішенні актуальних соціальних, суспільних проблем. Про це свідчать, хоч би узагальнюючі назви часопису “ [Кінець ядерної загрози! // Пробудись!.- 1999.- серпень; Чи загрожує нам бактеріологічна зброя? // Пробудись!.- 2002.- вересень; Наука і релігія. Чи можливе примирення? // Пробудись!.- 2004.- березень; Ствольні клітини. Де межа дозволеного? // Пробудись!.- 2004.- листопад та ін.]. Мабуть, це і

посприяло тому, що в останнє десятиріччя відбувається масовий приплив неофітів до громад Свідків Єгови.

Отже, є підстави зробити висновок, що в релігійній організації Свідків Єгови відбуваються досить радикальні інноваційні зміни у віровченні, зокрема в його стрімкому відході від екстремістського есхатологізму до поміркованої соціально-етичної спрямованості.

Це, зокрема, пояснюється і тим, що до керма бруклінського керівного центру “Товариства Вартової Башти, Біблії і брошур” прийшло нове покоління керівників, яке витіснило з керівних посад директорів та членів президії Пенсільванського біблійного і трактатного товариства “Вартова башта” - традиційних “помазаників”, які вважаються, згідно вчення Свідків Єгови, “залишком залишених на землі членів небесного класу вірного і розумного слуги”. Нині право на керівні посади в бруклінській керівній корпорації отримали так звані “інші вівці”, не члени елітарного “помазаного останку”, які не претендують на участь в “небесному теократичному уряді”, а мають “земну надію” жити в царстві Божому на землі. В 2002 р. з керівних посад президента і секретаря Пенсільванської корпорації “Вартова башта” відійшли (були зміщені) М.Хеншель і Л.Свінглі, які виконували ці керівні функції як члени “помазаного остатку” з 1992 р. Їх замінили на вказаних посадах М.Ларсон і Ф.Сімоніс. Така “рокіровка» є безпрецедентною за всю історію Свідків Єгови. Президент Пенсільванської корпорації “Вартова башта” був завжди ключовою фігурою – очолював усі керівні органи. Такий порядок був незмінним за всіх президентів – Ч.Рассела, Дж. Рутерфорда, Н.Норра, Ф.Франца і останнього президента М.Хеншеля, який, очевидно, був змушений “добровільно” залишити цю престижну посаду, яка була пожиттєвою для всіх попередніх президентів.

Отже, молоде покоління бруклінських керівників, яке не належить до “помазаного залишку” і “класу вірного й розумного розпорядника”, виходить на чільне місце в адміністративних і юридичних структурах міжнародного центру Свідків Єгови. Це покоління керівників знімає з себе відповідальність за есхатологічні прорахунки, соціальний песимізм, радикальну і навіть екстремістську налаштованість своїх попередників з “помазаного залишку”.

Разом з тим, теократичний принцип керівництва організацією Свідків Єгови залишається незмінним. Це означає, що всі структури цієї релігійної спільноти в кожній країні, зокрема і в Україні, жорстко підпорядковані бруклінському центру. Проте таке теократичне підпорядкування дає неабиякі вигоди. Скажімо, будівництво комплексу будинків управлінського бюро Свідків Єгови в Україні у місті Львові,

типових “залів царства “ для всіх місцевих громад здійснюється значною мірою на кошти бруклінського центру. Без фінансової допомоги бруклінського центру не можна було б забезпечити проповідницько-місіонерські кампанії в різних країнах, зокрема, безкоштовного розповсюдження релігійної літератури, проведення грандіозних конгресів на стадіонах. Отже, бруклінська духовна опіка й фінансова допомога сприяє розширенню і зміцненню структур релігійної організації Свідків Єгови в Україні.

Майже всі течії пізнього протестантизму в Україні налаштовані на діяльність в умовах ринкової економіки, громадського суспільства, правової держави. Останнім часом баптисти, адвентисти і п’ятидесятники (крім Свідків Єгови) активно залучаються до суспільно-політичних, соціально-економічних і ринкових процесів. Під час виборчої кампанії 2002 р. 83 баптиста були зареєстровані кандидатами у депутати різних рівнів представницької влади, з них 4 – кандидатами у депутати до Верховної Ради України. Такі тенденції спостерігалися і в п’ятидесятницькому середовищі, представники якого активно включалися у виборчі перегони.

Незважаючи на яскраво виражену есхатологічно-апокаліптичну спрямованість адвентизму (центральним віросповідним завданням адвентизму є відтворення у проповідницькій діяльності апокаліптичної місії або так званої “трюхангельської вісті” згідно “Об’явлення св. Іоана Богослова 14:7-9, в якій йдеться про “останні часи світу”, “відхід від істинної віри”, покарання тих, “хто служить звірю і образу його”), Церква Адвентистів сьомого дня багато уваги приділяє “соціальному служінню в цьому світі” у сфері освіти, охорони здоров’я і благодійності. В Україні функціонує “Адвентистське агентство допомоги і розвитку” (АДРА), зареєстроване у 1993р. Міністерством юстиції України.

Упродовж останніх 10 років АДРА реалізувала понад 150 гуманітарних проектів, ініційованих різними церквами, вітчизняними і міжнародними товариствами, урядовими й міжнародними організаціями.

З-поміж усіх протестантських церков в Україні адвентисти першими опрацювали і оприлюднили “Основи соціального вчення Церкви АСД в Україні”, надавши пріоритетності таким проблемам як: людина, сім’я, Церква, суспільство, держава. У центрі адвентистського соціального вчення – принципи суспільного і державного улаштування; взаємодія Церкви, суспільства і держави; наука і освіта; економіка, праця, власність; ділова етика і соціальна відповідальність підприємців та інші актуальні соціальні, морально-етичні рефлексії.

Адвентисти мають чітку позицію у ставленні до суспільних і політичних процесів в Україні. Осмислення соціально-політичних проблем і місця Церкви АСД в суспільно-духовному житті України пояснюється небайдужістю до нерелігійної рефлексії і виходом за вузько окреслене коло суспільних інтересів. З цього приводу знаходимо таке пояснення: “По-іншому стоїть справа у Адвентизмі, який завжди виявляв більшу увагу до різних аспектів суспільного буття, шукав у ньому односторонності” [Церковь АСД в общественно-духовной жизни Украины // Церковь христиан-Адвентистов седьмого дня в Украине.- К., 2003.- С. 99]. Уточнюючи таку позицію, адвентистських часопис зазначає: “Сьогодні особливо цінним є входження Церкви в суспільство. Існує тенденція відмежування, відходу від світу. Але Христос сказав: “Не благаю, щоб Ти їх зі світу забрав, але щоб зберіг їх від злого” (Ів. 17:15). Господь закликає нас шукати людей, які можуть внести щось добре в життя суспільства” [Там само.- С. 99-100].

З початку 90-х років намітилася стійка тенденція концентрації адвентистських громад у великих промислових і культурних центрах – Києві, Донецьку, Дніпропетровську. Це відображає загальні урбанізаційні процеси. Сучасне місто – найбільш привабливий об’єкт для пошуків роботи, освіти, кар’єри для молоді та людей соціально активного віку, які мають вищу освіту і конкурентноздатний професійний рівень. Цей фактор сприяє не тільки екстенсивному (кількісному, територіальному), а й, що найголовніше, інтенсивному розвитку протестантських громад, їхньому омолодженню та оптимізації соціально-демографічних показників, а відтак – активному “входженню у світ”.

Якщо змодельювати звичайну адвентистську громаду в Україні, то вона на початок XXI ст. має такі соціально-демографічні обриси: 30% її членів – віком 16-35 років, 80% – із середньою і 20% – вищою освітою, більшість яких зайнята у суспільному виробництві та живе у містах. 80% адвентистів-українців є робітниками державних і приватних підприємств, службовці, освітяни, працівники культури, медицини, журналісти, військовослужбовці [Церковь христиан-Адвентистов седьмого дня в Украине.- К., 2003.- С. 63]. Отже, динаміка розвитку адвентизму в Україні відображає як загальні тенденції, структурування сучасного соціуму, так і “входження” в глобалізаційний світовий простір. Активно включаючись в соціогуманітарні і соціокультурні процеси, Церква АСД в Україні таким чином “сприяє поглибленню її внутрішньої місії, зміцненню кадрового ресурсу, створенню різноманітності форм і методів общинного життя” [Там само.- С. 64]. Це дозволяє Церкві АСД уже сьогодні досить оперативно вирішувати проблеми своєї інституалізації.

Так, діяльність протестантизму в Україні відзначається появою різних їх спільнот. Функціонує Українська асоціація християн-підприємців, яка об'єднує баптистів, що займаються підприємницькою діяльністю. Асоціація ставить собі за мету сприяти розвитку активності та підприємництва серед християн, надавати консультативну допомогу з економічних та юридичних питань, брати участь у здійсненні благодійницьких програм, сприяти розвитку християнської освіти для підприємців, проводити семінари з християнської етики та організації бізнесу, здійснювати євангелізацію у підприємницькому середовищі.

Функціонує медична асоціація ЄХБ України, яка об'єднує майже тисячу членів, з них 250 лікарів. Відповідно діють обласні християнські асоціації, основним завданням яких є євангелізаційна діяльність в середовищі медиків і благодійна діяльність – надання безкоштовної медичної допомоги і ліків, створення постійно діючих християнських шпиталів тощо.

Демократичні процеси, встановлення свободи совісті в Україні спричинили до певних змін у соціально-політичних поглядах євангельських християн-баптистів, створили умови для соціальної “розгерметизації” їхніх громад. Віруючі загалом позитивно сприйняли розбудову української державності. Певним свідченням цього є поступова українізація служіння в церквах ЄХБ. Як зазначив голова Всеукраїнського Союзу Об'єднань ЄХБ Г.І.Комендант, “ми навчаємо членів наших церков любити Бога й бути свідомими громадянами нашої України. Члени наших церков докладають усіх зусиль для відбудови незалежної держави, для того, щоб Україна посіла гідне місце у світовому співтоваристві вільних держав” [Баптизм у світі й Україні. // Релігійна панорама.- 2001.- №2.- С. 66]. Це стимулювало і зростання соціально-політичної активності віруючих – від участі у виборах як виборців до роботи у різного роду й рівня державних організаціях і установах. Разом з тим це створило певне напруження між старими стереотипами, що формувалися десятиріччями, й новими реаліями і можливостями.

Прихід за останні 13-15 років до баптистських церков значної кількості людей з вищою освітою спричинив певні зрушення в розумінні місця баптизму в громадському житті. Якщо раніше панувала замкнена модель, то сьогодні багато євангельських християн-баптистів усвідомлюють необхідність побудови якісно нових відносин із суспільством, активної присутності у вітчизняному культурному полі тощо. З іншого боку, існує й доволі потужне консервативне крило, яке складається не тільки із старших людей, а й віруючих середнього та молодого віку, як правило, з числа потомствених баптистів, вихованих у

традиційному дусі. Вони виступають за збереження закритої моделі, яка, на їхню думку, конститутивно притаманна вітчизняному баптизму, що розглядає суспільство лише як поле для євангелізаційної роботи у вузькому значенні слова. Вони побоюються певної відкритості церкви, гадаючи, що це може призвести до втрати самобутності українського баптизму.

Маючи демократичний устрій своїх громад, внутрішньо орієнтуючись на демократичний принцип у своєму релігійному житті, баптисти переносять цю орієнтацію і на зовнішнє життя, підтримуючи розбудову в Україні демократичного суспільства. У політичних уподобаннях найбільш громадсько активної частини віруючих переважають партії християнсько-демократичної орієнтації (Українська Християнсько-демократична партія, Всеукраїнське об'єднання християн, Християнсько-демократичний союз).

З іншого боку, багато віруючих негативно ставляться не тільки до участі в політичній діяльності, а й до захисту своїх інтересів шляхом підписання різного роду звернень, листів до законодавчих і виконавчих органів влади. Що стосується ставлення до можливої участі в діяльності політичних партій та представницьких органах влади, то негативна позиція значної частини віруючих обумовлена не в останню чергу низьким суспільним рівнем довіри до цих інституцій узагалі.

Останнім часом у баптистському середовищі спостерігаються інтеграційні процеси, що знаходять своє відображення й в богословській площині. Наприкінці 2003 року розпочалася робота над соціальною концепцією ВС ЄХБ. Осмислення теологічних та соціально-значущих питань відбувається на якісно новому рівні, із залученням новітніх богословських ідей. Вироблення соціальної концепції українського баптизму, яка має врахувати всі існуючі позиції та тенденції, є досить складною справою для цієї конфесії. Однак, можна певним чином спробувати спрогнозувати її зміст. Скоріш за все, збережеться традиційна для баптизму ставлення до держави й відповідних обов'язків віруючих, що випливає з віровчительних документів ЄХБ, прийнятих упродовж останніх років. Можна очікувати й появи розділу, присвяченого ставленню до розбудови та перспектив розвитку суверенної української держави, участі ЄХБ у патріотичному вихованні. Потребують, безумовно, опрацювання питання участі в суспільно-політичних процесах (у діяльності політичних партій і громадських рухів, передвиборчих кампаніях тощо). Новаціями можуть стати осмислення актуальних для України проблем міжконфесійних і міжнаціональних відносин, ролі на пострадянському просторі. Релігійна організація Свідків Єгови в Україні

й надалі залишатиметься у теократичному підпорядкуванні бруклінського центру. А це в свою чергу забезпечуватиме очевидний вже зараз перехід від богослов'я “актуальної есхатології”, соціальної ізоляції, яка була в минулому притаманна цій організації, до поміркованих засад насамперед морально-етичного богослов'я, спрямованого на вирішення сучасних проблем людини, сім'ї, входження Свідків Єгови у світ. Зникатиме релігійний екстремізм і нетолерантне ставлення до інших релігій. У проповідницькій діяльності домінуватиме, що й приваблюватиме нових членів до цієї релігійної організації, проблематика загальнолюдського, гуманістичного спрямування, відкритості до “справ цього світу”, налаштованості на поцейбічне, а не на потойбічне у вирішенні важливих життєвих проблем. Світське, сьогоденне, актуальне все більше переважатиме есхатологічне, сакральне, трансцендентне.

§7. Неорелігії України в епоху постмодерну

Зміни, які відбуваються в релігійному житті сучасної України, тісно пов'язані із глобальними трансформаційними процесами в світі релігій. Результатом останніх є так званий релігійний постмодернізм, яскравим виявом якого є нові релігії. Їх появу можна розглядати як своєрідний виклик традиції, як творення релігійності нового типу чи навіть нової релігійної культури, як духовний пошук і самовираження постмодерної людини.

В нову епоху саме особистість та її переживання постають в ролі центру всього, що відбувається в житті, тому цей особистісний аспект є характернішою ознакою і самої епохи, і явищ, які породжуються нею. “Межова” людина втрачає чітку орієнтацію щодо цілей свого духовного розвитку. Вона соціально індиферентна, недовірлива і щодо істинності певного вчення, і щодо ефективності якихось обрядів, і щодо реальності авторитету церковної ієрархії. Свідомість такої людини характеризується амбівалентністю, еkleктичним синкретизмом, готовністю одночасно належати до багатьох духовних традицій, тобто розмитою релігійною ідентифікацією. Десакралізація релігійного життя призвела до того, що певний духовний вакуум заповнюється альтернативними реальностями. Постмодерна людина сама творить об'єкт своєї віри і має право приймати чи не приймати різні положення тих чи інших релігій як істинні на свій вибір. У постмодерній епосі все старе втрачає свою переконливість, а то й